

ГЛÓВНЕ КИЕРУНКИ ПРАЦЫ СОЦЈАЛНЕЈ З ДЗІЕЌМІ З НІЕПЕЉНОСПРАВНОЌІА: ІХ ТРЕЌЌ І РОДЗАЈЕ

W artykule naukowym omawiane s podstawowe kierunki pracy socjalnej z dziećmi z niepełnosprawnośc, ich treść, forma, jak rwnie zidentyfikowano perspektywy wdroenia metod innowacyjnych w pracy pracownika socjalnego z określona grup dzieci.

Słowa kluczowe: praca socjalna, dzieci z niepełnosprawnośc, kierunki, treść, forma, metody innowacyjne, pracownik socjalny.

THE MAIN DIRECTIONS OF SOCIAL WORK WITH CHILDREN WITH DISABILITIES: CONTENT AND FORM

In the scientific article analyzes the main directions of social work with children with disabilities: content and form analysis of prospects for the development of innovative methods in the work of a social worker with a certain category of children.

Key words: social work, children with disabilities, directions, content, forms, innovative methods, and a social worker.

S. Cherneta
docent katedry
pedagogiki socjalnej
oraz pedagogiki
szkoły wyszej
Wschodnioeuropejskiego
Narodowego
Uniwersytetu
im. Lesi Ukrainki
doktor nauk
pedagogicznych, docent
(m. Łuck, Ukraina)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЉНОЌ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ: ЇХ ЗМІСТ ТА ФОРМИ

У науковій статті проаналізовані основні напрями соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями: їх зміст та форми та визначено перспективи впровадження інноваційних методик у роботі соціального працівника із визначеною категорією дітей.

Ключові слова: соціальна робота, діти з обмеженими можливостями, напрями, зміст, форми, інноваційні методики, соціальний працівник.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогодні проблема соціального захисту з дітей з обмеженими можливостями займає одне з пріоритетних місць як в Україні, так і за кордоном, та розглядається, як проблема національного значення. Оскільки у часи інтенсивного та бурхливого розвитку інформаційного суспільства перед дітьми з обмеженими можливостями та їх батьками постає безліч проблем фізіологічного, психологічного, економічного, соціального характеру, які полягають у соціальній, психологічній, територіальній та матеріальній залежності дітей з обмеженими можливостями від батьків та опікунів, а також у тому, що при народженні дитини з обмеженими можливостями родина або розпадається, або занедбує таких дітей, або надмірно опікає дитину, не даючи їй можливості розвиватися; здійснюється слабка професійна підготовка дітей даної категорії; відчуваються труднощі при пересуванні по місту, що призводить до ізоляції; відсутнє повноцінне правове забезпечення дітей з обмеженими можливостями; сформований негативізм у суспільства по відношенню до дітей з обмеженими можливостями.

Аналіз досліджень проблеми. Аналіз соціальної проблеми інвалідизації в цілому, а також організації соціальної роботи з дітьми-інвалідами зокрема здійснюється в площині соціологічних конвенцій (К. Девісом, Р.Мертоном та Т.Парсонсом), які розглядали проблему інвалідності дітей як специфічного соціального стану індивіда, соціальної реабілітації, соціальної інтеграції, соціальної політики держави відносно дітей-інвалідів, на базі чого і формуються сучасні засади організації соціальної роботи. І саме в рамках даного підходу було розроблено поняття «діти з обмеженими можливостями» як синонім до поняття «діти-інваліди» [8].

Крім того наукова розробка даної теми висвітлена в працях Л.І. Акатової, О.В. Безпалько, А.Й. Капської, Л.Т. Тюплі, І.Б. Іванової, М.П. Лукашевича, І.Т. Миговича, О.І. Карякіна та інших, які за основу соціальної роботи з дітьми-інвалідами беруть реабілітаційний процес.

Для осмислення проблеми аналізу інвалідності у дітей як соціального феномену важливою залишається сутність соціальної норми, яку вивчали Е. Дюркгейм, М.Вебер, Р.Мертон, П.Бергер, П.Бурдьє та інші.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Організація соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями полягає в устаткованому розумінні, що діяльність центрів соціальної допомоги та реабілітації дітей з обмеженими можливостями та соціальних працівників має відбуватися на основі медичної моделі інвалідності. Але виходячи з цієї моделі інвалідність розглядається як недуг, хвороба, патологія, що є неприпустимим при роботі з дитиною, оскільки дана модель ослабляє соціальну позицію дитини, що має інвалідність, відособлює його від «нормального» дитячого суспільства.

Тому основні засади організації соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями мають формуватися на основі організації центрів та програм реабілітації, з використанням не тільки медичної моделі, а й соціальної, політико-правової моделей, а також моделі культурного плюралізму, на яких базується теоретична та практична діяльність соціального працівника.

Оскільки загальновідомим є той факт, що рівень цивілізованості суспільства багато в чому визначається ставленням цього суспільства до маргінальної групи населення, зокрема до дітей-інвалідів, їхніх сімей тощо. В умовах економічної нестабільності, кризового стану практично всіх складових гуманітарної сфери, на початковому етапі правової стабілізації діти-інваліди виявилися найбільш незахищеною категорією населення. І відповідно соціальна робота з даною категорією потребує подальшої організації з урахуванням усіх специфічних особливостей дітей з обмеженими можливостями та співпраці з ними.

Сьогодні інвалідність у дітей визначається вченими як стійка соціальна дезадаптація, зумовлена хронічними захворюваннями чи патологічними станами, що різко обмежує можливість включення дитини в адекватні до її віку виховні і педагогічні процеси, у зв'язку з чим вона постійно потребує догляду та допомоги. Це значне обмеження життєдіяльності, що призводить до соціальної дезадаптації внаслідок порушень розвитку росту дитини, здібностей до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю за своєю поведінкою, навчання, спілкування, трудової діяльності у майбутньому.

Капська А.Й. розробила ряд принципів і закономірностей соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями, в основу яких покладено процес реабілітації та визначила дві головні мети організації такої роботи: 1) забезпечення соціального, економічного, інтелектуального і фізичного розвитку дитини, яка має відхилення за допомогою організації соціальної, матеріальної та медичної підтримки; 2) попередження виникнення вторинних дефектів у дітей-інвалідів [6].

Правові засади щодо задоволення особливих потреб дітей з обмеженими фізичними та психічними можливостями у соціальному захисті, навчанні, лікуванні, соціальній опіці та громадській діяльності відображені у Законах України: «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про освіту», «Про пенсійне забезпечення», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», в Основах законодавства України про охорону здоров'я [3, 4].

Виходячи з мети соціальної політики України, провідним завданням організації соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями є створення рівних можливостей. Однак реалії сьогодення вказують на суперечності, оскільки створення рівних можливостей в умовах дискримінаційного законодавства, недоступного державного архітектурного середовища і консервативної по відношенню до дітей-інвалідів суспільної свідомості неможливо. Рівні можливості в свою чергу передбачають організацію процесу, завдяки якому такі загальні системи суспільства, як фізичне і культурне середовище, житлові умови і транспорт, соціальні служби і служби охорони здоров'я, доступ до освіти і праці, культурного і соціального життя, стають доступними для всіх [1]. Другою, але не

менш важливою групою завдань тут можна вважати навчання та освіта дітей-інвалідів та батьків вмінням і навичкам незалежного життя.

Керівними принципами організації соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями при створенні рівних можливостей та навчання [2] є: життя у своїх громадах і ведення, за необхідної підтримки, звичайний спосіб життя; активна участь в усіх сферах життя суспільства; отримання необхідної допомоги в рамках звичайних систем освіти, охорони здоров'я, соціальних служб тощо; участь в загальному соціальному й економічному розвитку суспільства, а їх потреби повинні враховуватися у національному плані розвитку.

Керуючись принципами системного підходу, викладене вище дозволяє виокремити основні напрями соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями, які виділяються відповідно до поставлених завдань, моделей організації соціальної роботи та політики держави.

Важливими напрямами організації соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями є:

- соціальний захист дітей-інвалідів;
- реалізація права дітей-інвалідів на освіту;
- соціальна реабілітація.

Соціальний захист дітей з обмеженими можливостями розглядається як система гарантованих засобів, спрямованих на створення умов, що зможуть забезпечити дітям-інвалідам рівні з іншими дітьми можливості участі усіх сферах суспільного життя. А сферу соціального захисту складають медико-соціальні заходи, реабілітація, організація забезпечення їх життєдіяльності і здійснюються у залежності від характеру та ступеня потреби дитини-інваліда у тих чи інших видах соціального захисту [5].

Сучасний соціальний захист дітей з обмеженими можливостями з боку держави полягає у наданні грошової допомоги, засобів пересування, протезування, орієнтації та сприйняття інформації, пристосованого житла, у встановленні опіки або стороннього догляду, а також пристосуванні забудови населених пунктів, громадського транспорту, засобів комунікації зв'язку до особливостей інвалідів. Крім того в Законі України «Про державну соціальну допомогу дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства» встановлюються права і гарантії дітей і батьків на отримання пенсій і соціальних допомог [3].

На даному етапі розвитку нашої країни Міністерство праці і соціальної політики активно бере участь в організації напряму соціального захисту дітей-інвалідів. Основними напрямами діяльності якого є розробка соціальної політики та проектів нормативно-законодавчих актів щодо організації соціального захисту дітей-інвалідів, розробка цільових програм, забезпечення спеціальними засобами пересування, забезпечення дітей з обмеженими можливостями засобами протезування і індивідуальними механічними та електрифікованими засобами пересування і реабілітації, забезпечення дітей-інвалідів санаторно-курортним лікуванням, упровадження нових методів лікування, навчання дітей-інвалідів, координація діяльності органів соціального захисту населення з питань соціальної політики, надання методичної та практичної допомоги, а також контролю за наданням пільг дітям та їх сім'ям, передбачених чинним законодавством [2].

Окремої уваги потребує напрям організації соціальної роботи з реалізації права дитини-інваліда на освіту. Так, в Законі «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» держава гарантує інвалідам дошкільне виховання, здобуття освіти на рівні, що відповідає їхнім здібностям і можливостям. Професійна підготовка або перепідготовка здійснюється з урахуванням медичних показань і протипоказань для подальшої трудової діяльності, допускається застосування альтернативних форм навчання [6]. На думку, І.Я. Юрківа, держава повинна визначити принцип рівних можливостей щодо початкової, середньої та вищої освіти для дітей-інвалідів у інтегрованому оточенні. Вона повинні забезпечити, щоб освіта інвалідів була інтегральною частиною навчальної системи. Тут організація соціальної роботи має базуватися на досвіді країн, які йдуть від окремої освіти дітей зі специфічними потребами до їх повної інтеграції в загальну систему освіти [9]. В даному напрямі позитивним вбачається запровадження та популяризація інклюзивної освіти, яка вимагає належного законодавчого, матеріально-технічного та кадрового забезпечення.

Соціальна реабілітація дитини з обмеженими можливостями як напрям соціальної роботи, розглядається як комплекс заходів, спрямованих на відтворення порушених чи втрачених дитиною суспільних зв'язків та відносин. Метою соціальної реабілітації є відновлення соціального статусу дитини, забезпечення соціальної адаптації у суспільстві, досягнення певної соціальної незалежності.

Неодмінною умовою соціальної реабілітації є культурна самоактуалізація особистості, її активна робота над своєю соціальною досконалістю. Якими б сприятливими не були умови реабілітації, її результати залежать від активності самої особистості.

Соціальна реабілітація дітей з функціональними обмеженнями – це складний процес, що потребує переорієнтації, і насамперед – унапрямі розробки методології і методики соціально-педагогічної та психологічної моделі соціальної роботи. Специфіка такого підходу викликає необхідність суттєвих змін у ставленні до дітей-інвалідів, які потребують не тільки матеріальної, фінансової, гуманітарної підтримки і заходів реабілітації (медичної, професійної, соціально-побутової), а й належних умов для актуалізації своїх здібностей, розвитку особистих якостей і потреб у соціальному, моральному і духовному самовдосконаленні [1].

Сутність соціально-педагогічної реабілітації полягає у створенні таких умов для саморозвитку людини, в результаті яких виробляється активна життєва позиція особистості.

Слід враховувати, що напрями організації соціальної роботи стосуються не лише дитини з обмеженими можливостями, а й усього його соціального оточення, оскільки особливе значення для таких дітей має норма, яка стверджує, що за наявності фізичних чи розумових обмежень людина повинна жити в своїй родині або з прийомними батьками та брати участь у житті суспільства.

Місію посередника між державою та дітьми з обмеженими можливостями щодо забезпечення рівних можливостей бере на себе соціальний працівник, який має знаходитись у постійному пошуку ефективних форм, методів, напрямів соціальної роботи з даною категорією дітей, що вимагає від нього певних особистісних та професійних якостей. Робота з дітьми та підлітками з обмеженими можливостями вимагає від кожного, хто обрав цю професію, цілковитої самовіддачі, безмежної любові, поваги і віри у можливість дитини, що здається безнадійним, глибоких професійно-теоретичних і практичних знань.

Залежно від рівня обмеження дитячої життєдіяльності соціальний працівник повинен застосовувати форми та методи соціальної роботи з ними. Серед найбільш дієвих слід виокремити: інтерактивний театр, рольові ігри, тренінги, казкотерапію, відеоекранізації та ін.

Висновок. Враховуючи пріоритети сучасної соціальної політики української держави слід наголосити на тому, що система соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями базується на: вивченні соціально-психологічного стану дитини з обмеженою дієздатністю; побутовій реабілітації дітей-інвалідів (навчання елементам самообслуговування та норм елементарної поведінки в різних мікросоціумах); організації консультпунктів для родичів дітей-інвалідів з юридичних, правових, психолого-педагогічних та інших питань; розвитку потенційних творчих можливостей дітей-інвалідів; формування якостей особистісної самодіяльності засобами спеціально розроблених психотренінгів та психотренуючих ігор; організації культурно-дозвілєво та освітньої діяльності дітей-інвалідів; координації роботи з різними соціальними інститутами, що опікуються проблемами дітей-інвалідів у суспільстві; здійсненні соціального захисту дітей-інвалідів та їх сімей.

Таким чином, всі ці напрями сьогодні вводяться у повсякденну практичну діяльність з метою соціалізації та інтеграції дитини з обмеженими функціональними можливостями в суспільстві, з метою досягнення оптимального рівня їх життєдіяльності і потенційних здібностей особистості у результаті впливу напрямків соціального захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення : навч. посіб. / М. Д. Бойко. – Київ : Атака, 2006. – 380 с.
2. Галузевий стандарт вищої освіти напряму підготовки «Педагогічна освіта» спеціальності «Соціальна педагогіка» освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр». – Київ, 2004. – 86 с.
3. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [Електронний ресурс] //Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=875-12>
4. Закон України «Про охорону дитинства» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 30. – С. 142
5. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 2-3. – С. 36.
6. Капська А.Й. Соціальна робота : навчальний посібник / Капська А.Й. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
7. Теорії і методи соціальної роботи : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Т.В. Семигіної, І.І. Миговича. – Київ : Акедемвидав, 2005. – 328 с.
8. Тюптя Л. Т. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Тюптя Л.Т., Іванова І.Б. – Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2004. – 408 с.
9. Юрків Я. І. Сутність та специфіка соціально-педагогічної роботи / Я.І. Юрків // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2012. – № 1. – С. 21-28.